

Кулназаров А.К., Таикулова Ш.Б.

«АРАБ ЖАЗЫНЫН» ЦИВИЛИЗАЦИЯЛЫК НЕГИЗДЕРИ

Кулназаров А.К., Таикулова Ш.Б.

ЦИВИЛИЗАЦИОННЫЕ ОСНОВЫ «АРАБСКОЙ ВЕСНЫ»

A.K. Kulnazarov, Sh.B. Tashkulova

CIVILIZATIONAL FOUNDATIONS OF THE «ARAB SPRING»

УДК:347.256

Бул макалада «Араб жазынын» цивилизациялык негиздери каралган.

В этой статье рассмотрены цивилизационные основы Арабской весны.

This article discusses the civilizational foundations of the «Arab spring».

«Араб жазы» болуп өткөн мамлекеттер араб дүйнөсүнүн же араб цивилизациясынын бир бөлүгү болуп эсептелишет. Белгилүү бир айырмачылыктарга карабастан аталган мамлекеттердин этникалык курамда, тарыхта, саясий системаларда, экономикада, географияда ж.б.у.с. алардын бир цивилизацияга тийиштүүлүгү шартталган баардыгы үчүн болгон өзгөчө бир жалпы нерсе. Аталган параграф мамлекеттер тобунун биз карап жаткан жалпы чектерин тактоого арналган. Бул чектер, жогоруда айтылгандай алардын цивилизациялык спецификасы менен шартталган.

Калыбы, ушунчалык чоң аянтта жайгашуу менен арабдар, ар кыл экономикалык жана ресурстар дарамет менен ар башка мамлекеттерде жашоо менен жалпы чектерине караганда, өз ортолорунда чоң айырмачылыктарга ээ болуулары зарыл. Айырмачылыктардын саны «араб» этноними чын-чынына келгенде ара тилинде сүйлөшүшкөн, диалектилери жана исламды кабыл алгандары боюнча айырмаланышкан элдердин тобун түшүндүрүүнүн натыйжасында келип чыгат¹. Бирок, аталган үч кырдаал гана, биринчиден, этноним, б.а. өзүн араб деп атагандарга жол бербеген «араб» деген өздүк аталыш; экинчиден, дүйнө элестөө жана дүйнөлүк мамиле, жалпы жонунан, араб тилинде сүйлөгөн жана ой жүгүрткөн аң-сезим жана адамдардын баалуулук базасы калыптанган араб тили; үчүнчүдөн, жалпы ишеним – ислам – маңызы боюнча араб цивилизациясы негизделген ошол үч кит болуп эсептелет. Араб дүйнөсүнүн ар кыл мамлекеттеринде жашашкан арабдардын ортосундагы айырмачылыктар болгон бардык маанилүү-

лүгү менен башкыга карата экинчи даражадагылар катары кызмат кылат, ал эми башкысы болсо – бул биз санап берген үч компонент.

Биз эске сала кетүүчү факт, «араб жазы» араб дүйнөсүнүн бардык мамлекеттерин эмес, болгону салыштырмалуу алардын анча чоң эмес бөлүгүн гана чарпып өткөн. Бирок, ушуга карабастан «араб жазы» бир эле мезгилде дээрлик бардык мамлекеттерде болуп өттү, бизде араб дүйнөсү жалпы жонунан модернизациянын, терең трансформациянын зарылчылыгы астында туруп берди деп эсептөөгө толук негиз бар. Ушуга байланыштуу өз кезинде Советтик Союз терең саясий жана социалдык-экономикалык модернизация милдети менен иш алып бара албай, он беш мамлекетке бөлүнүп кетти². Араб дүйнөсү туурасында айта турган болсок, анда азыркы мезгилде түзүп туруучу 23 мамлекет маңызы боюнча, эч качан саясий, аскердик жана экономикалык жактан бүтүн болгон эмес. Бирок араб дүйнөсү, жогоруда айтылгандай этнонимдик, лингвистикалык, диний жана маданий көз карашта кандайдыр-бир өзгөчөлүктү көрсөткөн жана көрсөтүүдө.

«Араб жазы» жашоо-турмушу ары жогорку деңгээлде болгон араб мамлекеттерине, мисалы ал-Сак, Кувейтке, Катарга, БАЭ дээрлик тийиштүү эмес, мунун өзү бизге «араб жазынын» бирден-бир башкы себептеринин бири катары «араб жазы» болуп өткөн мамлекеттин калкынын жашоо деңгээли салыштырмалуу түрдө төмөн болушу деп эсептөөгө формалдуу негиз берет. Бирок, бул чындыкка толук кандуу жооп бербейт, андыктан, биринчиден, аталган мамлекеттердеги жашоонун деңгээли бирдей болгон эмес, ал эми салыштырмалуу ири нефтинин жана газдын запасына ээ болгон Ливияда болсо ал кыйла жогору. Экинчиден, Батыш Сахара, Йемен, Мавритания, Марокко, Судан араб мамлекеттериндеги төмөнкү рөөк ийгиликтүү экономикалык мамилелерде «араб жазы», белгилүү болгондой болгон эмес³.

² Мельянцева В. Кризис в арабском мире: экономические и социальные аспекты. Мировая экономика и международные отношения. – 2011. – № 10. – С. 73–83.

³ Фитуни Л.Л. Ближний Восток: технология управления протестным потенциалом (уроки арабских восстаний). Азия и Африка сегодня. – 2011. – №12. – С. 8–16.

¹ Короваев А.В., Зинькина Ю.В., Ходунов А.С. Системный мониторинг глобальных и региональных рисков. – М., 2012. – 464 с.

«Араб жазы» ички шарттардын жана себептердин ички таасирлер менен болгон айкалышуусунун натыйжасы болуп эсептелет, муну менен аталган көрүнүш менен процесстин маңызы, биздин пикирибизде, биринчи иретте ички себептер жана шарттар менен, жана андан кийинки орунда цивилизациялык специфика менен шартталган. Аталган көз карашты жетишээрлик кеңири образда жалпылоого аракет жасайбыз.

Демек, адамзат тарыхы, жалпы жонунан, этностор, элдердин, цивилизациялардын тобу түрүндө берилген, анын жеке бөлүктөрү сыяктуу эле – бул иш-аракеттик өнүгүүнүн тарыхы, бирок анын ар кыл бөлүктөрү үчүн дайыма бирдей ылдамдык менен жүргөн эмес.

Аталган ой-пикир ары түшүнүктүү жана ынанымдуу болуусу үчүн ааламдашуу чөйрөсүндөгү көрүнүктүү адис, россиялык изилдөөчү В.Б. Кувалдиндин ой жүгүртүүсүн келтирсек, анда ал ааламдашуу процесси экономикалык ишмердүүлүктүн ар кыл түрлөрүнүн пайдубалынан башталат деп эсептеген. Аталган чөйрөдөгү активдүүлүк калган бардыгын ушунчалык ашып өткөндүгүн көпчүлүк учурларда ааламдашуу дүйнөлүк чарбанын калыптануусу менен шайкеш келишинен байкаса болот»⁴

Биз В.Б. Кувалдиндин реалдуу тарыха жана кырдаалдар менен ар кыл этникалык топторго, цивилизацияларга бөлүнгөн адамзат ар башка маданий жана убакыттык ченемдерде жашайт жана өзүнөн өзү кубаттуу чыр-чатактык аймактарды түзүүгө кудурети жетет, андыктан бай тарыхый тажрыйба көрсөтүп тургандай, цивилизациялар сыяктуу эле элдер дагы дайыма болуп туруучу ич ара атаандаштыкта болуп турушат.

Тажрыйба көрсөтүп тургандай, өнүгүүдөн артта калуу саясий жана экономикалык өз алдынчалыкты жоготуп коюу мүмкүнчүлүгү жана кыйла кубаттуу мамлекеттердин же мамлекеттер тобунун көз карандылыгына туш келип калуусу менен байланышкан көптөгөн коркунучтарды камтып турат. Андан сырткары, ар кыл маданияттык жана убакыттык ченемдерде болуу идеологиялык жана баалуулук деңгээлдердеги чыр-чатактардын ыңгайлуу кыртышын түзөт.

Кенен жана чоң аймакта жайгашуу менен арабдар, ар кыл экономикалык жана ресурстар дарамет менен ар башка мамлекеттерде жашоо менен жалпы чектерине караганда, өз ортолорунда чоң айырмачылыктарга ээ болуулары зарыл. Айырмачылыктардын саны «араб» этноними чын-чынына келгенде ара

тилинде сүйлөшүшкөн, диалектилери жана исламды кабыл алгандары боюнча айырмаланышкан элдердин тобун түшүндүрүүнүн натыйжасында келип чыгат. Бирок, аталган үч кырдаал гана, биринчиден, этноним, б.а. өзүн араб деп атагандарга жол бербеген «араб» деген өздүк аталыш; экинчиден, дүйнө элестөө жана дүйнөлүк мамиле, жалпы жонунан, араб тилинде сүйлөгөн жана ой жүгүрткөн аң-сезим жана адамдардын баалуулук базасы калыптанган араб тили; үчүнчүдөн, жалпы ишеним – ислам – маңызы боюнча араб цивилизациясы негизделген ошол үч кит болуп эсептелет. Араб дүйнөсүнүн ар кыл мамлекеттеринде жашашкан арабдардын ортосундагы айырмачылыктар болгон бардык маанилүүлүгү менен башкыга карата экинчи даражадагылар катары кызмат кылат, ал эми башкысы болсо – бул биз санап берген үч компонент.

Араб дүйнөсү туурасында кеп козголгондо, анын маңызы ал даана эле өзүнүн экономикалык жана технологиялык өнүгүүсүндө заманбап индустриалдык жактан өнүккөн мамлекеттерден артта калат. Демек, аталган ой-пикир араб мамлекеттеринин басымдуу көпчүлүк бөлүгүнө таандык болот. Ислам цивилизациясынын бирден-бир маанилүү өзгөчөлүктөрүнөн болуп, ислам азыркыга чейин дээрлик бардык араб мамлекеттеринде рухий-диний эле эмес, коомдук, саясий жана жарандык жашоону аныктайт. Биринчи жагынан, ислам араб мамлекеттериндеги коомдук жана саясий жашоону иретке келтирүүчү кубаттуу интеграциялоочу жана консолидациялоочу күчкө ээ, экинчи жагынан – заманбап шарттарда ал араб мамлекеттеринин коомдук-экономикалык өнүгүүсүн артта тарткан фактор катары кызмат кылат.

Ислам дүйнөсүндө кылымдар бою диний жана светтик бийликтин биригүү принциби болуп келген. Алгач, пайгамбарыбыз Мухаммед (САВ)ды иш аракеттеринин жана ишмердүүлүгүнүн натыйжасында ал жакта мамлекеттик түзүлүштүн теократиялык принциби бекитилди. Узак мамлекеттик тажрыйба, жогоруда айтылгандай, XX-жана XXI-кылымдын башындагы мусулман мамлекеттериндеги жашоонун диний жана саясий чөйрөлөрүнүн биригүү тенденциясы алыстатылбагандыгына алып келди. Демек, аталган кырдаал алардын модернизация процессине тоскоолдук кылган аталган мамлекеттердин цивилизациялык спецификасынын натыйжасы болуп эсептелет жана өз учурунда аталган мамлекеттердин калкынын негизги бөлүгүн түзүүчү салттуу коомдордогу маңыздуу чыңалууну түзөт. Ушул себептен белгилей кетүүчү нерсе, мусулман мамлекеттериндеги динчилдик жашоонун салттуу формалары менен эле түздөн-түз байланышта эле болбостон, аларды болгон бардык жеткиликтүү каражаттар менен колдоого алат жана бекемдейт. Араб өлкөлөрүндөгү

⁴ Кувалдин В.Б. Глобализация – светлое будущее человечества? // НГ-сценарии. – М., 2000. – №9. – 11 октябрь. – С. 24–28.

салттуулук модернизация процессине кыйла үлкөн каршылык көрсөтөт жана табигый түрдө салттуу жамааттын талкаланышына алып келет.

Кландык жана патронаждык-кардардык байланыштардын системасы азыркыга чейин дээрлик бардык коомдук организмди айыл жамааттарынан баштап жогорку мамлекеттик бийлик органдарына чейин сиңирип киргизүүдө, ал салттуу коомдун курамын, анын менен бирге салттуу нормаларды, аң-сезимди, жүрүм-турумдук стереотиптерди ж.б.у.с. сактоону жөнгө салат. Мунун баары келип олуттуу тоскоолдук жана араб мамлекеттеринин модернизациясы үчүн артка тартуучулук болуп эсептелет. «Араб жазы» араб мамлекеттериндеги бардык саясий жана социалдык-экономикалык системанын терең реформалоосунда орунга ээ болгон жана башка бир бөлүгү мамилелердин салттуу системасынын чектеринде калуу аракетин көргөн коомдун бир бөлүгүнүн умтулуусу катары чагылдырат⁵.

«Араб жазы» биринчи иретте ички себептер менен шартталды, алар буркан-шаркан болгон коомдук активдүүлүктүн механизмин жана бир катар араб мамлекеттериндеги массалык баш ийбестикти кое берди. Массалык баш аламандык болуп өткөн ар бир өлкөдө суммасында нааразылык кыймылды козгогон себептеринин спецификалык топтому бар

болгон. Бирок, нааразылык кыймылды пайда кылган себептердин көптүгүнө жана ар тараптуулугуна карабастан, бул себептер, биринчиден жашоо деңгээли, ресурстук камсыздануусу, калкынын сандык курамы ж.б.у.с. ар башка болгон массалык толкундоолордун бир мезгилдигин түшүндүрүп бере алышпайт. Экинчиден, нааразылык кыймылдын, анын формаларынын, масштабынын жана кесепеттеринин пайда болуусу көпчүлүк аналитиктер эле эмес, аталган өлкөнүн калкы үчүн да күтүүсүз болуп калды. /чүнчүдөн, «араб жазы» орунга ээ болгон араб өлкөлөрүнүн калкынын басымдуу бөлүгүнүн «жакырдануу» деңгээли кооптуу болгон эмес.

Адабияттар:

1. Гегель Г.В.Ф. Философия права.– М.: Мысль, 1990. – 524 с.
2. Шпенглер О. Закат Европы. – Новосибирск, 1993. – 580 с.
3. Тойнби, А. Постижение истории. – М.: Айрис-Пресс, 2006. – 482 с.
4. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций? Полис. – 1994. – №1 .
5. Киселев, С.Г. Основной инстинкт цивилизаций и геочивилизационные вызовы России. Геополитика: хрестоматия / сост. Б.А. Исаев. – СПб.: Питер, 2007. – 512 с

¹ Гайдукевич Л. «Арабская весна» 2011 г.: демократические преобразования или геополитический передел региона и Международное право и международные отношения. – 2012. – №1. – С. 11–16.

Рецензент: д.филос.н. Шарипова Э.К.